

Srđan Rudić, *Bosanska vlastela u XV veku. Prosopografska studija*. Istorijski institut Beograd – Univerzitet u Banjoj Luci – Centar za napredne srednjovekovne studije, Beograd – Banja Luka 2021, 330 str. (ćirilica)

Zajedničkim izdavačkim kapacitetima Istorijskog instituta iz Beograda, Univerziteta u Banja Luci te Centra za napredne srednjovekovne studije, tokom 2021. godine objavljena je knjiga Srđana Rudića pod naslovom *Bosanska vlastela u XV veku. Prosopografska studija* (ćir.). Knjiga predstavlja dopunjenu i pre-rađenu verziju autorove doktorske disertacije objavljene 2005. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Bitno je na početku definisati šta je to vlastela: prema općoj definiciji, vlastelu su činili svi slobodni ljudi koji su živjeli od svoje baštine i koji nisu davali feudalnu rentu nekom drugom licu. Tematski okvir vlastele predstavlja centralno pitanje političke historije srednjovekovne bosanske države, pogotovo tokom 15. stoljeća jer je iz ovog perioda sačuvan, ubjedljivo, najveći broj izvora o životu, sistemu funkcioniranja i djelatnosti bosanskih vlastelina. Najznačajniji izvori za istraživanje

vlastelinskih rodova su povelje i pisma bosanskih vladara i vlastelina, dokumenti dubrovačkih, venecijanskih te vlasti drugih jadranskih gradova i država. Još od samih početaka naučnih istraživanja bosanskog srednjovekovlja, pitanje vlastele i njihove uloge u državnoj politici dobilo je iznimno značajno mjesto u medievalnoj historiografiji, te je do danas objavljen veći broj naučnih djela koja su imala za cilj rasvijetliti djelatnost pojedinog vlastelina ili rjeđe kompletnog vlastelinskog roda. U tom kontekstu, posebno se izdvajaju djela Mihaila Dinića i Pavla Anđelića. U suštini, svaki pristup koji tretira određeni širi ili užu problem iz političkog domena neminovno uključuje i djelatnost vlastele. Ipak do pojave knjige Srđana Rudića nije objavljena jedna sveobuhvatnija studija u kojoj bi bio predstavljen širi spektar bosanskih vlastelinskih rodova, njihovi rodoslovi, rasprostranjenost i uloga u unutrašnjoj i vanjskoj politici bo-

sanske države. Istraživački fokus u ovom pristupu usmjeren je na determinaciju razvojne putanje bosanskog vlastelinskog sloja, te prezentiranje vlastelinskih rodova koji su bili direktno potčinjeni vladarskoj dinastiji – Kotromanićima – te sitnijim rodovima koji su bili u vazalnom statusu prema krupnijim vlastelinskim rodovima – Kosačama, Hrvatinićima i Pavlovićima. Prema autorovom kriteriju, u obzir su uzeti vlastelinski rodovi čiji se članovi javljaju u poveljama bosanskih vladara ili najkrupnijih vlastelina u svojstvu svjedoka, dok članovi rodova Kotromanića, Kosača, Hrvatinića i Pavlovića nisu prezentirani u okviru ove studije. Dakle, autor je u obzir uzeo i širi spektar vlasteoskih rodova od onih koji su imali aktivno učešće u radu državnog sabora, izuzev pripadnika navedenih najkrupnijih rodova.

Prateći *Promene u strukturi bosanske vlastele u XV veku* (ćir.; 25-46), autor ukazuje na izrastanje najmoćnijeg sloja vlastele poznate pod imenom *rusaška gospoda* koja se formira krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Starija historiografija je ovaj, vrlo složen proces, posmatrala jednodimenzionalno i time smrt kralja Tvrtka I označila kao početak i uzrok nastanka ovog procesa, međutim, autor zalazi dublje

u problematiku i uočava jasne naznake ovog procesa još za vrijeme Tvrtkove vladavine. Radilo se o procesu jačanja vlastele koja je darovnicama banova i kraljeva proširila svoje posjede, sukladno širenju bosanske države tokom 14. stoljeća na velike prostore, kako na istočnoj tako i na zapadnoj strani. Bitno je naglasiti da ovaj proces nije nikakav bosanski specifikum i jednostavno ga je pratiti i u drugim evropskim zemljama. Cilj vlastele bila je konstantna težnja za većim zemljišnim posjedom, a u kasnijoj fazi za samostalnijim statusom nauštrb vladara.

Najznačajnijim bosanskim vlastelinskim rodovima pripadale su spomenute Kosače, Hrvatinići, Pavlovići, ali i Zlatonosovići koji su se u određenoj mjeri uspjeli svrstati u ovaj najviši rang. Bitno je spomenuti i Vlatkoviće, Sankoviće i Nikoliće koji su, također, bili krupniji vlastelinski rodovi, ali nisu se uspjeli u dužim distancama etablirati kao integralni dio *rusaške gospode*. Autor uočava kako je važna karakteristika ovog perioda odnos vlastele i vladara, odnosno, funkcija Državnog sabora kao centralne institucije između Kraljevske vlasti i vlastele. Na Saboru su učestvovali kralj i naročito istaknuta vlastela, a u ingerencije Sabora spadao je

i izbor ili smjena kralja. Stoga je odnos Kraljevske vlasti i snage vlastele učestalo demonstriran na Saborima. Pogotovo je to izraženo na prijelomu 14. i 15. stoljeća kada su spomenuti vlastelinski rodovi dostigli veću razinu moći od tadašnjih kraljeva, te su nastupile učestale smjene vladara sukladno promjenama u omjeru moći između pojedinih vlastelina. Izvori iz ovog perioda ukazuju kako tada predvodnici rodova Hrvatinića, Kosača i Radinovića-Pavlovića nastoje slijediti model vanjskopoličkog djelovanja bosanskih kraljeva, te stoga izdaju susjedima potvrde o slobodnoj trgovini i druge akte. Krajem prve decenije 15. stoljeća, tri najistaknutija vlasteoska roda su zaokružila svoje baštinske posjede, ali svakako da je i u periodu poslije bilo izvjesnih pomjeranja. Uprkos izrasloj moći i savezima s drugim susjednim vladarima, ovi vlastelinski rodovi ostaju trajno vazali bosanske krune i garanti nepovredivosti prava dinastije Kotromanića. Smrću hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića dolazi do naglog slabljenja ovog roda koji je izgubio ulogu koju je imao u ranijim decenijama, dok je istovremeno i posjed roda smanjen. Značaj Državnog sabora demonstriran je 1415. godine kada je prilikom održavanja Sabora,

u uroti koju su pripremili kralj Stjepan Ostoja i vojvoda Sandalj Hranić Kosača, ubijen knez Pavle Radinović, što je dodatno poremetilo konfiguraciju odnosa između vladara i vlastele. Nakon ovih događaja od dvadesetih godina 15. stoljeća kao najmoćnije vlastelinske porodice izdvajaju se Kosače i Pavlovići koji zajedno s bosanskim kraljevima kreiraju državnu politiku.

Autor je vlasteoske rodove i njihove pripadnike prikazao kroz četiri odvojena poglavlja: *Kraljeva vlastela* (47-144), *Vlastela Kosača* (145-166), *Vlastela Hrvatinića* (167-173), *Vlastela Pavlovića* (174-220) (ćir.). U obzir je uzet vremenski period od sredine 13. stoljeća, kako bi se ispratila kompletna genealogiju roda od prvog poznatog rodonačelnika. Podjela je krojena prema kriteriju spomena članova određenog roda u poveljama vladara ili navedena tri vlasteoska roda. Manjkavost primijenjenog metodološkog modela, ogleđa se u činjenici da se teritorijalna rasprostranjenost uticaja *rusaške gospode* vremenom mijenjala, pa se time i mijenjao senior sitnije vlastele. Ovu pojavu moguće je pratiti i na primjerima baština pojedinih sitnijih vlasteoskih rodova, koje su, uslijed učestalih promjena političkih okol-

nosti, dolazile pod direktan uticaj vladara ili nekog od krupnijih vlastelina. Svjestan nedostataka ovakve podjele prikaza vlasteoskih rodova, autor ističe nemogućnost podjele po geografskim oblastima s obzirom na to da je nedostatak izvora pruzrokovao da za određen broj vlasteoskih rodova nije moguće utvrditi geografsko porijeklo. Primijenjenom klasifikacijom, autor je rodove naveo abecednim redom. Među vlastelu koja je priznavala direktnu vlast kraljeva, autor je svrstao ukupno 52 roda od kojih se po ulozi u političkom životu izdvajaju: Vlatkovići, Dinjičići, Zlatonosovići, Klešići, Masnovići, Milatovići, Nikolići, Sankovići, Semkovići i Šantići. Njihovi baštinski posjedi su se nalazili na prostoru Usore, Livna, Podrinja, Donjih Kraja, Visokog, Huma, doline Neretve, Popova, Konjica, Lepenice, Ilijaša, Nevesinja, Duvna, Lašve. Vlastela Kosača prema ovoj klasifikaciji obuhvata 12 rodova od kojih se ističu Vardići, Mrđenovići-Pripčići i Čemerovići, a posjedi ove skupine vlasteoskih rodova su se nalazili na širem području Huma, u Gacku, Nevesinju, Zagorju, te u Gornjem Podrinju. Vlastela Hrvatinića prema predstavljenoj klasifikaciji obuhvatala je 16 rodova među kojima se ističu Dragišići, Komlino-

vići, Mišljenovići, sa šireg prostora Donjih Kraja, Sane, Zemunika, Ključa, Glaža, Mrina, Uskoplja, Banjice, Vrbasa, Broćna, Plive. U knjizi su predstavljena 32 vlasteoska roda koji se pojavljuju na poveljama Pavlovića. Svojom ulogom i značajem ističu se Bogdančići, Borovinići, Vladimirići, Dukojevići, Obradovići, Paštovići, Poznanovići, Tezalovići s područja Trebinja, Klobuka, Rogatice, Foče, Prače. Autor je ponudio obradu svakog člana roda o kojem je sačuvan barem jedan podatak u historijskim izvorima. U ovim obradama, nastojao je uspostaviti jasnu liniju u genealogiji roda i povezati fragmentarne i razasute podatke o pojedinim članovima roda, te ustanoviti njihovu međusobnu povezanost. Autor je iskoristio ranija historiografska uporišta, te nastojao određene segmente revidirati i praznine popuniti novim saznanjima iz pronađenih izvora. Ponuđena analiza podrazumijeva pokušaj da se ustanovi geografski položaj baštinskih posjeda svakog roda, te njihova veza s bosanskim vladarima iz roda Kotromanića, odnosno s pripadnicima rodova koji su činili red *rusaške gospode* kojima su bili podložni. Za neke pojedince koji se javljaju na poveljama vladara i vlastele, nije moguće utvrditi kojem su

rodu pripadali, te ih je autor obradio kao zasebne ličnosti, nastojeći i u takvim slučajevima ponuditi potencijalni okvir kojem rodu su mogli pripadati, ko su im bili preci, te s kojeg teritorija potiču.

Bosanska vlastela posle 1463. godine (ćir.; 221-241) predstavlja posljednje poglavlje u knjizi u kojem autor nudi veliki broj podataka o životnim putevima brojnih bosanskih vlastelina koji su preživjeli osmansko osvajanje bosanske države. Gornji sloj bosanske vlastele je tokom sudbonosnog osmanskog pohoda 1463. godine nestao s historijske pozornice, od značajnijih rodova opstali su još neko vrijeme Kosače i Vlatkovići. Dio vlastele je ubijen tokom osmanskog napada, neki su odvedeni u ropstvo, dok su mnogi uspjeli prebjeći u susjedne zemlje. Crpeći izvore različite provenijencije i vjerodostojnosti nastale od sredine 15. do 18. stoljeća autor prati na desetine slučajeve bosanskih vlastelina i članova njihovih porodica koji su još nekoliko mjeseci prije gubitka državne samostalnosti započeli migracije iz Bosne. Kroz prizmu dostupnih izvora, autor zaključuje kako je najveći broj vlastele još od marta 1463. godine odlazio prvenstveno na teritorij Dubrovač-

ke Republike te drugih dalmatinskih gradova poput Splita, Šibenika, Zadra, Trogira, a iz ovih mjesta u Veneciju, Ankonu, Rim. Interesantni su pokušaji bosanskih vlastelina, koji su se nakon osmanskog osvajanja Bosne našli u Veneciji da pokušaju prikupiti pomoć i podršku za obnavljanje države. Ideja o obnovi države je bila živa, ali je pomoć evropskih vladara ostala identična kao i u vrijeme osmanskog napada iz sredine 1463. godine. Slom Kraljevstva preživjela je jedino sitnija vlastela i istaknutiji pojedinci koji su primili islam i stupili u osmansku službu. Mnoge od njih autor prati kroz osmanske deftere u istim oblastima, ali sada u okviru jedne nove države.

Knjiga Srđana Rudića predstavlja značajno djelo kojim je popunjena praznina u razumijevanju evolucije bosanske vlastele u srednjem vijeku. Prvi put, jedna publikacija omogućuje uvid u osnovne podatke o velikom broju vlasteoskih rodova, geografskoj rasprostranjenosti baštinskih posjeda, svim njihovim poznatim pripadnicima, te međusobnoj povezanosti određenog roda s pripadnicima vladarskog ili drugih krupnijih rodova koji su činili skupinu *rusaške gospode*. Rezultat

dugogodišnjeg autorovog istraživanja je jedna uspješna sveobuhvatna studija koja podrazumijeva više od stotinu vlasteoskih rodova i nekoliko stotina vlastelina, te predstavlja

fundamentalno polazište za sva detaljnija istraživanja pojedinog vlasteoskog roda ili pojedinca.

Enes Dedić

Tomislav Matić, *Bishop John Vitez and Early Renaissance Centar Europe: The Humanist Kingmaker. Beyond Medieval Europe*, ARC Humanities Press, 2022, 248 str.

*Šta mislimo kada kažemo da postojanje prethodi suštini?
Mislimo na to da čovjek prije svega postoji, susreće se sa samim sobom,
uzdiže se u svijet, a potom se definira.*

Jean Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, 1946.

Kroz povijesne epohe, odvijali su se različiti pokreti i procesi koji su utjecali na ljude tog vremena, oblikovali njihovu percepciju i viđenje prošlosti. Istovjetna stvar se desila s pokretom, odnosno, orijentacijom koji se u literaturi može pronaći pod riječju *humanizam*. Humanizam predstavlja pokret koji je u velikoj mjeri obojio odnos prema srednjem vijeku. Naime, italijanski humanisti su skovali termin *srednji vijek*, ali i percepciju budućih naraštaja prema tom periodu. Iz njihove perspektive, italijanski humanisti su antiku doživljavali kao blistavu prošlost, a

vrijeme u kojemu su oni bili sudionici, promatrali su kao iskričavost. Samim time, period između antike i njihove sadašnjosti se nametnuo kao srednji vijek koji se, od tada pa sve do danas, percipira kao *mračno doba*. Stoga, pri proučavanju ovoga termina treba skrenuti pažnju da je riječ o neologizmu, te da je nastao na osnovu promatranja razdoblja na koje se referira kroz prizmu kasnijega trenutka. Na isti način kao što je srednji vijek kovanica italijanskih humanista, riječ *humanizam* je kovanica novovjekovne interpretacije prošlosti. Bilo kako bilo, humanizam je kao